

Politika a symboly: politické symboly?

Josef Smolík

Abstract

Politics and Symbols: Political Symbols? *This article will discuss the relationship between politics and widely used political symbols. The text will focus on symbols that are associated with the far right and the far left. A discussion will be presented on the lists of individual political symbols that are associated with these political currents and specific ideologies. Political ideologies are also a place for clashes between particular symbols which represent these ideologies. The text shows that symbols must be understood in several meanings or situational and historical contexts. Nevertheless, symbolism is an important element of propaganda as well as communication strategies for both the far right and the far left.*

Keywords: symbols, communication, totalitarian ideologies, mass media.

Klíčové slová: symboly, komunikace, totalitní ideologie, masová média.

Úvod

Komunikace je specifický druh sociální interakce, při které jedna osoba předává vědomě *sdělení* druhé osobě. Jedná se tedy o proces vzájemného předávání informací v sociálním kontaktu (srov. Čeněk, Brešová, Smolík 2013: 117).

Komunikace, jejíž součástí je i jazyk, má mnoho podob, je založena na symbolech, které mohou mít rozdílné významy podle konkrétního kontextu. Symboly, které mají určitý *sdílený význam*, jsou nositeli informace (viz Nakonečný 1999: 157). Bez účasti symbolů tak nelze nic pochopit a sdělit (srov. Benoist 1995). Sdělení je předáváno v podobě symbolů (např. v podobě slov, písmen, obrázků, značek, signálů, gest atp.) (srov. Čeněk, Brešová, Smolík 2013: 117).

V souvislosti s užíváním symbolů byla česká veřejnost konfrontována i v případech zneužití židovské hvězdy (s nápisem „neočkovaný“) při „demonstraci kritiků očkování proti SARS-CoV-2 v lednu 2021.

Na Slovensku byla v souvislosti s numerickou symbolikou řešena např. kauza Mariána Kotleby, jehož šek byl vystaven na částku 1488 eur (viz Vegrichová 2018: 138; Moravčík, Struhár 2019: 52).

Symbolika dovede vyvolávat emoce, vzpomínky, ale má i mobilizační a politický potenciál. Specifické politické symboly jsou také spojovány s krajní pravicí i krajní levicí v kontextu „boje proti extremismu“.

Hlavní cílem tohoto textu tedy bude diskutovat problematiku politických symbolů, především tzv. „extremistických symbolů“, které jsou s těmito radikálními proudy spojovány. Souvisejícím tématem pro bezpečnostní praxi je také otázka, zda má smysl sestavovat seznamy tzv. extremistické symboliky.

Text bude vycházet z teoretických poznatků politologie, historie, psychologie, sociologie a komunikačních a mediálních studií. Konstatovat lze však, že symboly se zkoumají také v architektuře, umění, antropologii, religionistice, mytologii atd.

Symboly a jejich definice

V sociální komunikaci jde o sdělování významů pomocí symbolů, přičemž symbol může být definován jako něco, co je považováno za reprezentaci něčeho jiného (Nakonečný 1999: 162). Symbol je vlastně cosi, co v myslí podle podobnosti nebo zvyku spojujeme s něčím jiným (Kenner 2007: 6).

Slovo „symbol“ je odvozeno z řeckého *symballein*, „dát dohromady“ nebo „složit“, příslušné podstatné jméno zní *symbolon* (Vegrichová 2018: 13). Slovo *sumbalon* bylo původně poznávací znamení, předmět rozříznutý na dvě části, jejichž přiblížení umožňovalo vlastníkům každé části poznat, že jsou si blízcí jako dva bratři, a podle toho se přivítat, i když se předtím neviděli (blíže viz Benoist 2005).

Slovo symbol je podle Mareše (2006: 3) v češtině používáno v několika významech. Symbol tedy znamená: 1) „něco konkrétního, co slouží jako konvenční znak pro něco abstraktního“; 2) „grafický znak“; 3) „konvenční, arbitrární znak“; 4) znak (státu, města, hnutí apod).

Zjednodušeně lze symbol chápat jako znak, který má pro ty, co jej přijímají, určitý širší význam než pouze svou původní podobu. Symbolem se může stát pojem, gesto, děj, barva, zvuk (např. hudební skladba či skandovaný pokřik), geometrický obrazec, zobrazení určité osoby (případně osoba samotná) apod. Symboly (slova, obrazy, předměty) vyjadřují další informace a souvislosti, postoje a někdy i celou (politickou) ideologii (srov. Smolík 2013; Kubát 2010).

Symboły reprezentují věci či myšlenky, kterým lidé přisuzují význam. Symbol může mít formu hmotného objektu, barvy, zvuku, sloganu, budovy nebo čehokoliv jiného. Lidé si spojují určité symboly s určitými významy a přenášejí je na další generace, čímž se z nich stávají kulturní symboly (Shiraeve, Levy 2020: 31).

Symboły provázejí lidskou kulturu, náboženství a tradice již po staletí. Objevují se v rozličných formách a nepřehledném množství jako součást filozofie, estetiky, ikonografie, matematiky a logiky (Vegrichtová 2018).

Historické kořeny používání symbolů sahají do dávnověku, kdy pomocí symbolů, značek a jiných grafických projevů byly vyjadřovány pocity, myšlenky i události (Chmelík 2001).

Podstatné je také zmínit, že „příslušníci různých kultur mohou určitý symbol vnímat naprosto odlišně, zvláště v případech, kdy je symbol zcela základní a široce zakořeněný“ (Kenner 2007: 7).

Typickými symboly jsou např. písmena abecedy, číslice, interpunkční a matematická znaménka, chemické, fyzikální, meteorologické a další značky, které se vyvinuly jako zkratky označení (např. míry a váhy), nebo vznikly dlouholetými zvyklostmi jejich užívání. Jde tedy o konkrétní označení určitého stavu či veličiny, označení abstraktního pojmu, zkrácené nebo obrazné vyjádření daného jevu (Chmelík 2000: 26).

Symboły jsou charakterizovány významovou pestrostí a obsahem, který je vícenásobný, proměnlivý, vrstvený a často je založen na metaforické asociaci. Na základě této asociace v sobě symbol uplatňuje analogii mezi věcmi z různých kontextů, které obvykle nejsou spojeny. Vzhledem k tomu, že atributy symbolů mají tendenci být obecné, abstraktní a nejednoznačné, jejich subjektivní nebo společensky koncipované významy nemusí být zřejmé, kromě těch, kteří je vytvářejí, užívají a rozšiřují (Vegrichtová 2018: 12).

Z psychologicko-sociologického hlediska je útek k symbolice obecnou vlastností lidstva, a to zejména v krizových situacích. V symbolice tak jednotlivci i skupiny hledají spásu, utíkají jejím prostřednictvím úzkostným stavům, strachu, beznaději, nejistotě apod. (Chmelík 2001: 79).

Symbol představuje souhrnné, výstižné vyjádření málo známé a jinak nezachytitelné skutečnosti. Je komplexní povahy. Z jedné strany svůj obsah nabízí lidskému rozumu, z druhé strany je rozumem nepostižitelný. Oslovuje tedy myšlení i citění. Na intenzitě prožitku symbolu se zakládá jeho život, jako jedna z důležitých charakteristik (Vegrichtová 2018: 13).

Cílem symbolů je vytvořit zástupce, který v sobě bude obsahovat určité informace o subjektu, který tento symbol užívá. Není třeba užívat rozsáhlý popis idejí, postojů, názorů či personálního obsazení, který subjekt prezentuje, postačí, jestliže tyto informace subjekt s určitým symbolem spojí tím,

že ho v určitých souvislostech užívá. Pozorovatel, který tento symbol vnímá, si na základě svých znalostí o významu symbolu vytváří určitou představu o subjektu, který tento symbol užil. Samozřejmě tato představa pozorovatele nemusí vždy přesně odpovídat záměru subjektu, jenž tento symbol použil. Jistému pozměnění informací se zřejmě v komunikaci nelze vyhnout, neboť pozorovatel vykládá symbol s určitým vlastním hodnotovým a informačním základem (Černý 2008: 170-171).

Politické symboly jsou podstatné i z hlediska jednotlivých politických elit, které se pomocí nich snaží zvyšovat míru koheze jednotlivých společností. I proto se snaží o to, aby alespoň základní státní (národní) symboly byly jednoznačné (např. hymna, státní znak, vlajka, národní barvy atp.). Jedná se o utváření hegemonie diskursu, která by měla zajistit, že interpretace těchto symbolů v daném společenství bude dominantní, zřejmá, pochoitelná atp. (srov. Gill, Angosto-Ferrandez 2018: 431).

V případě posunu (či přímo manipulace) symbolického diskursu lze diskutovat i o narůstající politické nestabilitě konkrétního politického režimu (srov. Gill, Angosto-Ferrandez 2018: 432).

Obecně lze konstatovat, že člověk potřebuje symboly k tomu, aby to, co je jinak nepředstavitelné, převedl do jakési uchopitelnosti a mohl se s tím úspěšně vypořádat. Podstatné je si uvědomit skutečnost, symbolika je základem lidské komunikace, a proto i jednotlivé symboly se objevují v nejrůznějším prostředí, včetně politiky. Symbolika proniká i do běžné mluvy, do rčení a ustálených obrátů atp. (srov. Biedermann 2008).

Politika a symboly

Jak již bylo uvedeno, symbolika je podstatná součást lidské komunikace, takže je i součástí jazyka politického. Jednotlivé symboly se využívají v mnoha oblastech, což se týká politiky, propagandy, public relations (PR), ale i jednotlivých institucí, které také využívají symbolů k jednoznačné identifikaci a odlišení od jiných institucí či organizací. Konkrétní symboly také odlišují jednotlivé národy, státy, etnické skupiny atp. (srov. Miháliková 2005).

Symboly jsou součástí nejrůznějších zástav, praporů, odznaků, gest, barevných kombinací, melodií (např. státní hymna), pozdravů, sloganů, stejnokrojů, uniforem, log, emblémů, erbů, piktogramů, tetování, graffiti atd. (srov. Danics 2002: 41; Kotlán 2003: 32; Chmelík 2000: 26; Kenner 2007: 85; Kubát 2010: 127; Smolík, Novák 2019: 166).

Politické symboly reprezentují ve zjednodušené formě složité nápady, koncepce, obsahy, ideologie atp., které jsou redukovány na jednoduché

obrazce. Symboly usnadňují orientaci ve světě, utváří způsob jeho vnímání a umožňují pochopit složité (politické, společenské) procesy (srov. Gill, Angosto-Ferrandez 2018: 429).

S rozvojem jednotlivých společností byla symbolika a umění stále více spojovány a využívány k vyjádření sociální identity. K prezentování kolektivní identity například sloužila řada symbolů typických pro určitý kmen nebo skupinu. Jisté symboly (např. erby) začaly označovat nejvyšší společenskou autoritu a byly vyhrazeny panovníkům (Vegrichtová 2018: 23).

Z hlediska politické praxe je také vhodné konstatovat, že význam (uvědomění) symbolu roste v situacích, pokud jeho obsah a podstata je sdílena a rozšiřována větší skupinou lidí se silnými vnitřními vazbami a soudržností (Vegrichtová 2018: 17). I z toho důvodu jsou symboly využívány v politické sféře (např. v podobě národních vlajek, státních symbolů atp.), přičemž také můžeme konstatovat, že historicky symbolika vždy sloužila k vyjádření politické moci, síly či postavení (viz Kenner 2007: 77).

V současnosti se symboly (například v podobě log) pracují i jednotlivé politické PR agentury, které se snaží vybudovat úspěšnou značku konkrétní politické strany, a zároveň pomocí vhodně nastavené komunikační strategie udržovat pozitivní vztah mezi politickou stranou a veřejností (voliči) (srov. Křeček 2013: 110). Symboly využívá také propaganda, především s ohledem na možnost ukrýt politické sdělení (viz Kenner 2007).

V politice se také často objevují barvy, které jsou přisuzovány konkrétním politickým proudům, ideologiím či konkrétním politickým stranám. Asociace se vynořují s rudou (komunismus), zelenou (environmentalismus a ekologická politika), oranžovou (sociální demokracie či opozice obecně), hnědou (fašismus) či černou (anarchismus) barvou (podrobněji viz Kenner 2007: 11-17). Červená barva se stala politickým symbolem násilí, revoluce a revolty. V komunistické Číně a Sovětském svazu zvolili představitelé vlády červenou za barvu oficiálních vlajek svých zemí. Červená byla i oficiální barvou nacistického Německa ve dvacátých a třicátých letech minulého století. V šedesátých letech pak při demonstracích proti establishmentu červenými vlajkami mávali rebelující studenti. Červená je barvou ozbrojeného odporu guerill v Jižní a Střední Americe, jihovýchodní Asii a jižní Africe (Shiraev, Levy 2020: 181). Bílá barva je spojován s něčím „dobrým“, „čistým“ a „známým“ a černé s něčím primárně „negativním“, „nečistým“ a „neznámým“ (srov. Shiraev, Levy 2020: 182).

Není překvapující, že symbolika je hojně využívána v politické oblasti, která je na symboly, znaky, pozdravy, barevná a prostorová vyjádření nesmírně bohatá. Každá politická strana má svoji specifickou symboliku, která umožňuje její snadnou identifikaci, zvyšuje sounáležitost její členské základny a hraje významnou roli při odlišení od jiných politických subjektů.

Pro stoupence politických stran mají symboly na vlajkách, odznacích či samolepkách význam, protože nejenom umožňují identifikaci, ale naznačují souhlasný postoj a podporu konkrétní politice straně, resp. konkrétním politickým vizím. Symboly také mají určitý mobilizační potenciál. Konkrétní symboly politické strany v jejich vizuální podobě vyjadřují komplikovanější koncepty, vize a strategie (srov. Bruce-Mitford a kol., 2009; Smolík 2013). Využívání symbolů lze ve zrychlené míře zaznamenat především v jednotlivých volebních kampaních politických stran či hnutí (v podobě propagačních materiálů, odznaků, samolepek atp.).

Některé symboly (např. teroristických organizací) mohou také sloužit jako prostředek psychologického teroru nebo hrozba vztahující se k požadavkům konkrétní skupiny, která je používá (Vegrichtová 2017).

Konkrétní politické symboly (holubice, orlice, pěticípá hvězda atp.) jsou využívány přibližně posledních dvě stě let, kdy se začaly formovat jednotlivé politické proudy, ideologie, ale i národní státy.

Symbolika krajní pravice a krajní levice: extremistická symbolika?

Symboliku využívají všechny politické proudy, především k vyjádření vlastní identity a mobilizace svých potenciálních voličů. V politologii se již od počátku 90. let 20. století diskutuje o tzv. extremistické symbolice, která je spojována s krajní pravicí a krajní levicí.

Pokud odhlédneme od (v politických vědách) problematického termínu „extremismus“ (a samotného mnohovrstevného fenoménu), lze v akademickém prostředí identifikovat dva základní přístupy k trestním postihům tzv. extremistické symboliky (srov. Danics 2003: 10-14; Danics, Tejchmanová 2017: 25-26). První přístup je možné označit za represivní, postihující důsledně symboliku ve všech variantách. Druhý je liberální, apelující na možné nejasnosti významu symbolů, zaměřující se spíše na postih jednotlivých násilných trestných činů a explicitně extremistické symboliky (srov. Smolík 2010). Druhý proud také upozorňuje na skutečnost, že symbolika se neustále vyvíjí, je modifikována a často jejímu významu rozumí jen velice omezený okruh osob.

Tzv. extremistická symbolika je pouze jedním z vnějších znaků extremismu. Nelze tvrdit, že pokud není užívána extremistická symbolika, je extremismus utlumený či neexistující, a naopak, ne každé veřejné užití symboliky historických totalitních režimů je uskutečněno s extremistickou motivací (Mareš, Svoboda, Stehlík 2011: 37).

Užívaná symbolika krajní pravice a krajní levice je užívána mj. mezi mládeží, která může vyjadřovat sympatie těmto politickým proudům, pří-

padně užíváním symbolů šokovat či provokovat (srov. Smolík, Novák 2019: 159; Štefančík 2020). Často se také nabízí otázka, zda mládež těmto symbolům, a jejich obsahům, rozumí.

Symbolika u krajní pravice i krajní levice je používána v různých formách, z nichž nejčastější jsou odznaky, nášivky, části oděvů s tištěnými znaky, zpravidla jsou to trička, čepice apod. (Chmelík 2001: 95). Symboly se také objevují v tiskovinách jednotlivých organizací, letácích, samolepkách atp. (srov. Danics 2002: 74).

Velká dynamika nejrůznějších symbolů se projevuje v prostředí internetu a sociálních sítí. Často jsou tyto symboly přebírány dalšími uživateli sociálních sítí, aniž by znali přesný význam konkrétních symbolů. Více než obsah symbolů je reflektováno jejich grafické zpracování.

Symboly (krom mýtů a rituálů) mají také identifikační funkci, protože přispívají k sociální kohezi konkrétní skupiny (národa, organizace, komunity, politické strany, politické frakce atp.), vyjadřují, kdo jsme „my“, a zároveň vylučují kategorii „oni“. Obecně tedy symboly rozlišují kategorie „přítel“ a „nepřítel“ (viz Kotlán 2003: 32; srov. Miháliková 2005: 531).

Z hlediska symboliky krajní pravice je možno uvažovat o několika odlišných skupinách symbolů. Jedná se o nacistické, neonacistické, fašistické (v případě Slovenska jsou uváděny i symboly klerofašismu) a neofašistické symboly. Někdy se uvažuje i o symbolech kolaborujících organizací. K symbolice krajní pravice je řazena i symbolika nacionalistická.

Symboly krajní levice reprezentují komunismus (např. marxismus-leninismus, maoismus, trockismus atp.) a anarchismus (anarchokomunismus, anarchosyndikalismus, anarchopacifismus atp.) (viz Mareš 2013; srov. Danics 2003).

Hlavním symbolem nacismu se stal hákový kříž (svastika), který se předtím vyskytoval v množství různých historických a geopolitických kontextech. I v současnosti je využíván mimo (neo)nacistického kontextu (např. v hinduismu, pohanství) (Mareš 2013: 16; Černý 2008: 171-172; Merička, Smolík 2018: 62). Svastika se vyskytuje v mnoha kulturách po celém světě buď jako náboženský symbol, symbol různých organizací a politických směrů nebo jako dekorativní prvek. V západní kultuře je svastika spojována převážně s nacionálním socialismem (Vegrichtová 2018: 119). Svastika patří také ke starým křesťanským symbolům. V dobách pronásledování křesťanů v Římě byla svastika používána jako zástupné znamení místo křesťanského kříže, jehož zobrazování bylo zakázáno (blíže viz Vučka 2006: 253).

Další symboly (včetně mnohem staršího runového písma) reprezentující nacionální socialismus jsou odvozovány od užívané symboliky německého nacistického režimu (1933-1945), případně je používaly rakouské a němec-

ké okultistické a esoterické skupiny (blíže viz Goodrick- Clarke 1998; Mareš 2006; Moravčík, Struhár 2019).

Hlavními symboly komunismu jsou rudá pěticípá hvězda, srp a kladivo a rudá vlajka. Heslem komunistů se od dob vzniku marxismu stala výzva „Proletáři všech zemí, spojte se!“, komunisté používají i pozdrav „Čest práci“. Rudá hvězda má široké využití i mimo oblast komunismu, a i podle rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ji není možné a priori spojovat s komunismem a v této souvislosti trestat její použití (Mareš 2013: 35).

Pro anarchismus je charakteristické písmeno A v kruhu, využívání především na černém pozadí. Dalším symbolem spjatým s Antifašistickou akcí je i numerické vyjádření čísla 161, kdy A je numericky vyjádřeno číslem 1, písmeno F je vyjádřeno číslicí 6. Velká část této symboliky je obsažena v propagačních materiálech jednotlivých anarchistických skupin (blíže viz Vegrichová 2018: 163; Tomek, Slačálek 2006: 586).

Nacionalistická symbolika podle Mareše (2006: 51-52) vychází „z tradiční české, případně i moravské a slezské symboliky, a proto jsou symboly českého nacionalismu často totožné s oficiálními státními či běžně užívanými symboly. Jedná se mj. o oficiální vlajku České republiky (navazující na československou vlajku), o historickou českou národní vlajku (červenobílou), o znak českého lva, případně i o znaky dalších korunních zemí (moravskou a slezskou orlici), o symboliku národního stromu lípy a lípového květu, o národní trikoloru (červenomodrobílou) apod. Za symbolická jsou českými nacionalisty považována i důležitá data české historie a státnosti, včetně státních svátků“.

Diskutována je také personifikovaná symbolika, která se týká významných osobností krajní pravice i krajní levice (srov. Chmelík 2000). Konkrétní osobnosti jsou spojovány s krajní pravicí (např. Benito Mussolini, Adolf Hitler, Rudolf W. R. Hess, Joseph Goebbels, Adolf Eichmann, Francisco Franco atp.) nebo krajní levicí (Vladimír Iljič Lenin, Ernesto Che Guevara, Fidel Castro, Josif Vissarionovič Stalin atp.). Tyto osobnosti jsou vyobrazovány v nejrůznějších souvislostech, které mají glorifikovat určité politické režimy či politické ideologie, ale často také slouží k marketingovým účelům (jako např. portrét Che Guevary).

V souvislosti s krajní pravicí i krajní levicí se diskutuje i o graffiti, která se objevují na zdech budov, v dopravních prostředcích či na billboardech (k tomu srov. Danics 2002: 73-74).

Graffiti lze definovat jako zvláštní techniku nanášení barev na různé podklady v exteriéru, ale i uvnitř budov za pomoci různých barev, sprejů, fixů, ale i škrábáním, leptáním. Nejčastěji je tento výtvarný žánr spojován se subkulturami mládeže a tzv. street artem, neboli pouličním uměním,

někdy lze hovořit o folklóru ulice (Vegrichtová 2017: 47; srov. Smolík 2017: 188-195).

V případě politického graffiti jde především o poselství, vymezení prostoru, případně o dlouhodobé budování konkrétní organizace či politického proudu (viz Kenner 2007: 101). Podobně jsou politická sdělení radikálních proudů realizována v podobě samolepek (stickers) či nejrůznějších zínů a bulletinů (srov. Tomek, Slačálek 2006).

Symbolika se objevuje i v případě tetování, kdy se objevují motivy krajní pravice, ale i krajní levice. Tato tetování lze členit do několika základních skupin: 1) tetování s numerickou symbolikou, 2) tetování grafická (s reáliemi krajní pravice a krajní levice), 3) tetování adorující postavy a děje těchto radikálních ideologií a 4) tetování jiná (nejčastěji se slogany) (blíže viz Danics a kol. 2021: 32; podrobněji viz Lochmannová 2020: 234-246).

Protože se posuzováním tzv. extremistické (či závadové) symboliky zabývají i orgány činné v trestním řízení, je logickou cestou ze strany jak krajní pravice, tak i krajní levice, modifikace používaných symbolů (srov. Danics 2002: 74; Vegrichtová 2018: 114).

Diskuse

Symbyly hrají v komunikaci podstatnou roli, nicméně jejich obsahy nejsou jednoznačné. Různé skupiny a jednotlivci interpretují stejné symbyly značně rozdílně. Zatímco vášnivý katolík spatřuje v kříži opravdovou víru, pro ateistu znamená pouhé přijetí mýtu a pověr. Pro určitou skupinu může národní vlajka vyjadřovat jednotící symbol konkrétního společenství, stejná vlajka u jiné skupiny může představovat symbol útlatu či kolonizace. Tato mnohoznačnost symbolů znamená, že symbolický diskurs je bojištěm myšlenek a interpretací konkrétních jedinců a skupin, přičemž se v mnoha případech jedná o otázky politické, které mají vysoký mobilizační potenciál (srov. Gill, Angosto-Ferrandez 2018: 429).

Ve středoevropském prostoru se o politických symbolech vedou diskuse, přičemž část symbolů je označována za „extremistické“.

Samotná interpretace tzv. extremistických symbolů je často velice subjektivním procesem, přičemž je v českém i slovenském prostředí využíváno institutu soudních znalců. Symbyly mají sklony získávat své významy zvolna, po celá staletí. Tyto významy se pak podobně jako u jazyků větví, štěpí, ubírají se různými cestami v závislosti na kulturním kontextu, někdy se zdvojují, aby posílily svůj účinek. I to je značně problematický aspekt interpretace symbolů (srov. Smolík 2010).

Pomineme-li skutečnost, že neexistuje žádný přesný seznam nepřijatelné symboliky, nabízí se také otázka, zda tento seznam lze vůbec sestavit (srov. Černý 2008: 180).

Lidská komunikace je vysoce dynamickým procesem, který je založen na užívání nejrůznějších symbolů, což je do jisté míry podstatná překážka při sestavování podobných seznamů, přestože je mnoho odborných publikací, které se symbolům podrobněji věnují (srov. Danics a kol. 2021). Rovněž je třeba zdůraznit, že v již publikovaných „orientačních“ manuálech pro potřebu bezpečnostních složek (Policie ČR, Armáda ČR, Vězeňská služba ČR) či pedagogické praxe se nachází i symboly, jejichž veřejné užití není automaticky sankcionováno. Platné české právo žádný seznam „zakázaných symbolů“ nezná a v podstatě jej za stávajícího znění ani neumožňuje vytvořit (Mareš, Svoboda, Stehlík 2011: 37; srov. Mareš 2006; Moravčík, Struhár 2019; Lochmannová 2020).

Dalšími překážkami při sestavování seznamů extremistické symboliky mohou být:

- nově vznikající symboly, které lze jen obtížně interpretovat;
- historické symboly, které často mají mnoho významů;
- fakt, že přesný počet extremistických symbolů lze jen obtížně obhájnout (srov. Smolík 2010; Mareš, Svoboda, Stehlík 2011).

Další sporné momenty mohou vyplynout ze skutečnosti, že určité symboly jsou využívány v oděvním a hudebním průmyslu (v rámci punkové, metalové či hip-hopové subkultury), či obecně v oblasti populární kultury (příkladem je masově rozšířená podobizna Che Guevary).

Problematické je i odhalování významů konkrétních symbolů, které se mění v závislosti na čase, prostoru a konkrétní situaci. Severská, germánská či slovanská mytologie obsahují velké množství prvků, které jsou užívány s jiným významem v současnosti (např. runové písmo, různé typy křížů atp.). Změny v symbolice se netýkají jen jednotlivých znaků či vlajek, ale třeba i celých paramilitárních uniforem, které jsou inspirovány uniformami užívanými fašistickými režimy (srov. Štefačnick, Stradiotová 2021: 26).

V praxi proto často dochází k situacím, kdy se odborná stanoviska znalců na problematiku extremismu u konkrétního symbolu liší, což se následně projeví v rozhodnutí orgánů činných v trestních řízení nebo soudů, které neposuzují pouze význam samotného symbolu, ale také míru zavinění osob, které ho použily (Moravčík, Struhár 2019: 53).

I proto je často v jednotlivých příručkách a manuálech, které se věnují „extremistické“ symbolice uvedeno, že se jedná pouze o seznam informativního charakteru, který automaticky nezakládá trestněprávní odpovědnost (viz Ministerstvo vnitra SR 2016; srov. Mareš 2006; Černý 2005; Moravčík, Struhár 2019).

Co je však zajímavé z hlediska soudní praxe v ČR je skutečnost, že „k naplnění trestní odpovědnosti není nutné, aby sám pachatel znal přesný význam nášivek, postačí jeho vědomí o tom, že jde o symboly spojené s hnutím směřujícím k potlačení práv a svobod občanů a jeho vnitřní vztah k těmto hnutím“ (Černý 2005: 170).

K spáchání trestného činu (§ 404, Tr. Zákoník, 40/2009 Sb.) však nedojde, pokud např. nášivku či odznak osoba nosí skrytě tak, že jej nemohou vidět více jak dvě osoby (viz Černý 2005).

Interpretace tzv. extremistických symbolů v soudní praxi je komplikovaným procesem, který v sobě zahrnuje několik etap (uživatel symbolu – obsah symbolu – policejní orgány – interpretace symbolu soudním znalcem – státní zástupce/obhájce - soudce a rozsudek). Jak již bylo uvedeno výše, modifikace symbolů často znemožňuje jednoznačnou interpretaci, a vede k zařazování nových symbolů, které jsou však běžné populaci občanů „bezobsažné“.

Závěr

Tento příspěvek se zaměřil na představení diskuse o politických symbolech, především pak v kontextu symbolů užívaných krajní pravici a krajní levicí. Text diskutoval symboly a jejich užití v politické praxi (včetně PR, politického marketingu). Pozornost se dále zaměřila na symboly, které jsou spojovány s politickými proudy a radikálními ideologiemi. Následně byla představena diskuse týkající se tzv. extremistické symboliky. Tato problematika je v české politologii a kriminologii řešena již od 90. let 20. století. Na základě bezpečnostní praxe také vznikají jednotlivé manuály (srov. Chmelík 2000; Mareš 2006; Mareš, Svoboda, Stehlík 2011; Moravčík, Struhár 2019; Ministerstvo vnútra SR 2016 ad.), které symboly představují a pokouší se o interpretaci v kontextu politického extremismu. Na závěr je také vhodné zopakovat základní zjištění, že jednotlivé manuály jsou pouze informativního charakteru a užívání „extremistické“ symboliky (bez kontextu) automaticky nezakládá trestněprávní odpovědnost.

Literatura

- BENOIST, L. (2005): *Znaky, symboly a mýty*. Praha: Victoria Publishing.
BIEDERMANN, H. (2008): *Lexikon symbolů*. Praha: Beta.
BRUCE-MITFORD, M. a kol. (2009): *Znaky a symboly*. Praha: Euromedia Group.

- ČENĚK, J.; BREŠOVÁ, J.; SMOLÍK, J. (2013): *Interkulturní psychologie. Současná výzkum a aplikace*. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- ČERNÝ, P. (2005): *Politický extremismus a právo*. Praha: Eurolex Bohemia.
- ČERNÝ, P. (2008): *Právní ochrana před extremismem*. Praha: C. H. Beck.
- DANICS, Š. (2002): *Extremismus – hrozba demokracie*. Praha: Police History.
- DANICS, Š. (2003): *Extremismus*. Praha: Triton.
- DANICS, Š. a kol. (2021): *Problematika extremismu a identifikace příznaků radikalizace v prostředí věznic ČR*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze.
- DANICS, Š.; TEJCHMANOVÁ, L. (2017): *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.
- GILL, G., ANGOSTO-FERRANDEZ, L. F. (2018): Introduction: Symbolism and Politics. *Politics, Religion & Ideology*, 19(4): 429-433. <https://doi.org/10.1080/21567689.2018.1539436>.
- GOODRICK-CLARKE, N. (1998): *Okultní kořeny nacismu. Rakouští a němečtí ariosofisté 1890-1935*. Praha: Votobia.
- CHMELÍK, J. (2000): *Symbolika extremistických hnutí*. Praha: Armex.
- CHMELÍK, J. (2001): *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde.
- KENNER, T. A. (2007): *Symboły a jejich skrytý význam. Záhadný smysl a zapomenutý původ znamení a symbolů v moderním světě*. Praha: Metafora.
- KOTLÁN, P. (2003): *Demokracie ve stínu*. Ostrava: Sokrates.
- KŘEČEK, J. (2013): *Politická komunikace. Od res publica po public relations*. Praha: Grada Publishing.
- KUBÁT, M. (2010): *Politická opozice v teorii a středoevropské praxi (vybrané otázky)*. Praha: Dokořán.
- LOCHMANNOVÁ, A. (2020): *Tělo za katrem*. Praha: Academia.
- MAREŠ, M. (2006): *Symboły používané extremisty na území ČR v současnosti*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- MAREŠ, M. (2013): *Rozpoznávanie politického extrémizmu na Slovensku. Príručka pre identifikáciu extrémistických symbolov*. Bratislava: Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy (CENAA).
- MAREŠ, M.; SVOBODA, I.; STEHLÍK, E. (2011): *Extremismus jako bezpečnostní hrozba*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky.
- MERICKÁ, J.; SMOLÍK, J. (2018): Czech Pagans' Views on Extremism. *Pomegranate*, 20(1): 45-70. <https://doi.org/10.1558/pome.33441>.

- MIHÁLIKOVÁ, S. (2005): Political Symbolism of Slovakia: Between the Cross and European Star. *Sociológia*, 37(6): 529-554.
- MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2016): *Symbolika využívaná extrémistickými a radikálnymi skupinami*. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky.
- MORAVČÍK, I.; STRUHÁR, P. (2019): *Rozpoznávanie nenávisťných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže. Učebnica pre pedagógov stredných škôl*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne.
- NAKONEČNÝ, M. (1999): *Sociální psychologie*. Praha: Academia.
- SHIRAEV, E. B.; LEVY, D. A. (2020): *Mezikulturní psychologie. Kriticky a aplikovaně*. Praha: Academia.
- SMOLÍK, J. (2009): Politologie a extremistická symbolika. Příspěvek do diskuse. In: CABADA, L., HRICOVÁ, H. (eds.): *IV. Kongres českých politologů*. Plzeň: Česká společnost pro politické vědy, s. 40-52.
- SMOLÍK, J. (2010): Armáda České republiky a extremistická symbolika – kontext a konsekvence. *Obrana a strategie*, 10(1): 101-107. <https://doi.org/10.3849/1802-7199.10.2010.01.101-107>.
- SMOLÍK, J. (2013): *Národní strana v kontextu krajní pravice: 2003-2012*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- SMOLÍK, J. (2017): *Subkultury mládeže: sociologické, psychologické a pedagogické aspekty*. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- SMOLÍK, J.; NOVAK, P. (2019): Roots of the Czechoslovak skinheads: Development, trends and politics. *Human Affairs*, 29(2): 157-173. <https://doi.org/10.1515/humaff-2019-0013>.
- ŠTEFANČÍK, R. (2020): *Kommunikationsstrategien der slowakischen Rechtsextremisten*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- ŠTEFANČÍK, R.; STRADIOTOVÁ, E. (2021): The concept of nation in the language of the Slovak right-wing extremists. *The Journal of Comparative Politics*, 14(2): 17-33.
- TOMEK, V.; SLAČÁLEK, O. (2006): *Anarchismus. Svoboda proti moci*. Praha: Vyšehrad.
- VEGRICHOVÁ, B. (2017): *Gangy: vězeňské, pouliční a motorkářské*. Praha: Grada Publishing.
- VEGRICHOVÁ, B. (2018): *Symbolika kriminálního tetování*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2. vydání.
- VUČKA, J. (2006): Svastika a neonacistická symbolika. In NĚMEC, J.; ŠŮSTKOVÁ, M. (eds.): *III. Kongres českých politologů*. Olomouc, Česká společnost pro politické vědy, s. 252-260.

Kontakt:

doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M.

Ústav sociálních studií
Fakulta regionálního rozvoje a
mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně

Department of Social Studies
Faculty of Regional Development
and International Studies
Mendel university in Brno
Czech Republic

E-mail Address: josef.smolik@mendelu.cz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5841-8598>